

В. САВЧИН.

ХТО ТАКИЙ ШЕВЧЕНКО?

Ціна 25 центів.

**НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА "ПОСТУП"
В НЬЮ ЙОРКУ.**

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!*

В. САВЧИН.

ХТО ТАКИЙ ШЕВЧЕНКО?

Ціна 25 центів.

**НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА "ПОСТУП"
В НЬЮ ЙОРКУ.**

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Так як література всіх інших націй, так і українська література, в більшості писана в національним та релігійнім дусі в користь пануючої кляси.

В українській літературі між иншим є дуже поширений “Кобзар” Т. Шевченка, не тільки на Україні, але й за границею, взагалі, де лиш живуть люде українського походження. Т. Шевченко має також велике значіння і місце не тільки в українській, але і в російській, польській, чеській і словенській літературі, а в послідних часах можемо бачити перекладені його твори і в инших європейських мовах. Многі українські діячі писали багато про Шевченка, послугуючись його висловами в часописах, журналах і окремих виданнях, але не конче старались про те, щоб належито пояснити перед масами бідних селян і робітників основні Шевченкові думки і його ідейне стремління та про дійсний його погляд на суспільний державний устрій.

Знова по перечитанню “Кобзаря” велика більшість читачів, з ріжних причин, виробляє собі дуже поверховний погляд, про значіння його поетичних творів. Читання повного видання творів Т. Шевченка, яке обнимає близько 3.000 сторін друку, бідному селянинові чи робітникові є не-

можливим перестудіювати через брак часу. А друге, — в дотеперішніх виданнях, — пояснення Шевченкових думок є так зфабриковане в різнородний спосіб, що пересічному читачеві тяжко приходить ся виробити собі загальний погляд, яке в дійсности сторонництво за свого життя заступав Т. Шевченко? Ті хибні пояснення Шевченкових думок звичайно подаються патріотичними кругами, які до цих пор мали найбільше змоги до видавання його творів, і вони то перекручують все на свій лад.

Тому, для приступнішого і яснішого погляду його основних засад, розглянемо життя і діяльність Т. Шевченка з робітничо-селянської точки погляду, а головню: тодішні обставини селян-кріпаків, їхнє політичне і економічне положення, і його твори, які найлучше представляють його відношення до деспотичних царських порядків, як рівнож до тодішньої політики українських типічних патріотів і духовенства.

По перегляненню його праці, на підставі досвіду і розсудности його ідеї і сторонництво будуть нам ясні, а за зфабрикування і перекручування його основних думок і ідей будуть патріоти суджені історією і судом працюючого люду, приобіцяним їм таки самим Т. Шевченком.

В. Савчин.

КОРОТКА БІОГРАФІЯ Т. ШЕВЧЕНКА

Перш усього, заки приступимо до ширшого обговорення, хто такий Шевченко, уважаю за відповідне подати коротку його біографію, яка облегчить нам в дальшому тягу конкретні дослідження.

Тарас Шевченко, син кріпака-селянина Григорія Шевченка, родився дня 25-го лютого 1914 р. в селі Моринцях, Звенигородського уїзду, Київської губернії в маєтку дідича Василя Василевича Енгельгардта. На десятім році життя лишився від матери і батька, приміщений у дячка в школі в ролі послугача.

По тяжкій двох-літній науці Шевченко пройшов граматику, часослов, а нарешті й “псалтир”. Дячок послугувався своїм школярем і посилав його замість себе читати псалтир по покійниках, за що платив йому десяту копійку збутного, і за що Шевченко купував собі папір та списував вірші.

Не витерпівши знуцання дячка, він утік в близьке містечко Лісянку і там знайшов собі діякона, учителя малярства. А що другий не був лучший від першого, то четвертого дня він утік від діякона в село Тарасівку і зайшов до другого дяка, що малював ікони і ворожив з руки. Дяк з насмішкою подивився на його руку, сказав що з його не буде навіть швець або боднар, а не то маляр. Стративши надію бути малярем Шевченко

вернув до свого села з наміром наймитися за громадського пастуха, що і зробив. Маючи не дуже то тяжку працю ходив за стадом овець і читав книжку, що дуже зацікавило молодого переїздяючого дідича, який зараз взяв його на службу за свого козачка.

З молодим дідичем, офіцером П. В. Енгельгардтом, Шевченко їздив в Київ, Вільно і Петербург. В дворі він познайомився з образами великих діячів, які він зараз старався малювати. Одного разу, зимою в 1829. р., пізно в ночі зламав його пан при свічці, коли малював козака Платона, за що казав добре Тараса вибити. Але побачив пан, що рисунок був досить вдатний, що вказувало на виразний талант хлопця, так пан задумав мати з него двірського артиста для малювання портретів. В тій цілі післав його в школу учитись малювати.

По неустанній просьбі Шевченка в 1832. р. в Петербурзі віддав його в малярську школу Ширавєва з певною згодою, що за чотири роки має визволитись в цеху дійсним малярем.

В терміні Шевченко вільним часом в літі ходив до “Петроградського Літнього Саду” відрисовувати деякі статуї. Там він і познайомився з Іваном Максимовичем Сошенком, котрий в 1837. р. представив Шевченка В. Г. Григоровичу з цілею освободження його з кріпацького стану.

Для здобуття грошей на викуп Шевченка, К. П. Брюлов намалював портрет В. А. Жуковського для імператорської родини. В. А. Жуковський з помочю графа Велигорського устроїв вигравку в

2.500 руб. і тою ціною заплачено за викуп Т. Шевченка дня 22-го лютого 1838. р.

Після того, Шевченко почав ходити в “Петербурзьку Академію Малярства” і скоро став найлучшим учеником К. П. Брюлова, найбільшого артиста тодішнього часу.

В 1844. р. Шевченко одержав диплом “Свобідного Художника”, а в 1845. р. він виїхав на Україну. Там дістав працю рисівника при “Комісії для розбору древних актов”, при чім вільним часом писав поезії. В 1847. р. його звільнено з праці а зараз по сім арештовано разом з членами “Кир. Метод. Б-ва” і заслано в Орсибург, в Орську Кріпость. В 1848. р. вдалось Шевченкови бути співробітником “Військово-Наукової Експедиції Аральського Моря”. З нагоди сеї полекші він написав крадьком кілька поем, за що його прискаржено, потім перетрусено, забрано від него всі записки, прибори до писання й рисовання і перевезено в 1850. р. в Ново-Петрівську кріпость, де мусів переживати зовсім відтятий від світа через більше як сім літ.

В серпню 1858. р. освободжено Шевченка з Ново-Петрівської кріпости, а пізніше, по кількох місяцях, по довгих заходах позволено йому жити в Петербурзі під поліційним доглядом. В 1859. р. Шевченко пробував жити на стало на Україні, звидів свою родину, але дідичі постарались його скоро арештувати, закидуючи йому безбожність і бунтовання селян. На щастя вдалось йому освободитись і в осени того року вернув знов у Петербург, де поновно занявся літературною працею. Дня 26-го лютого 1861. р. переступаючи поріг

упав — і помер. Мощі покійного Тараса Шевченка поховано на “Смолинськiм Кладовищі” над Невою. Весною 1861. р. перевезено тіло покійника в Київ, а з Київа на “Чернечу Гору” і там похоронено над Дніпром, звідки було видно лани широко-полі, могили й Дніпрові кручі, так, як він жадав собі за життя в своїм заповіті.

ЗАГАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ НА УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ Т. ШЕВЧЕНКА.

В часах, коли жив Т. Шевченко, Україна була звичайною провінцією російської імперії. Всякі автономні права України були знесені ще за пановання цариці Катерини 2-гої, в кінці 18-го віку. В той час російська імперія вже була великою мілітарною державою, яка підбила під своє пановання багато чужих країн і зробила їх своїми колоніями. Для забезпечення границь, а ще більше для усмирення частих селянських бунтів, утворено побіч краввого війська чужомовні відділи, різного оружя, під командою заграничних офіцерів, які муштрували салдатів після німецького, шведського і польського регуляміну.

Та зі зростом мілітаризму в Росії, зростали державні довги, а з тим і загранична позичка. По цілій Росії за правління деспотичного царя Миколи 1-го панувала страшна реакція і строге переслідування всякої вільної думки. Пани, орендарі й духовенство, щораз гірше гнобили і кривдили кріпаків-селян. Панщина дійшла до пяти і шести днів в тиждень. Оскарженого, навіть за малу провину, при слідстві віддавано різним тортурам. В цілій державі майже не було ані одного такого кріпака, котрий би не був битий панськими нагайками.

Пани дідичі на Україні мали й по кілька тисяч кріпаків селян, при чім їм добре поводилось і вели собі розкішне життя. Поуряджували в своїх дворах хори, оркестри, театри, а навіть гареми для своєї вибагливості. Всі артистичні сили: співаки, музиканти, актори, малярі, архітекти і. т. д. були також невільниками, які по більшій часті рекрутувались з кріпаків-селян. А часом деяких спеціалістів куповано за границею.

Жили тоді дідичі на Україні на взір старинних римських патриціїв: римські патриції послугувались невільниками й підданими, а дідичі на Україні виконували ті самі вибагливості кріпаками-селянами, лише трохи в зміненій формі.

Для забезпечення царського престолола і панування дідичів роблено всякі можливі заходи для здержання революційних змагань. Побіч війська, козаків, поліції і жандармів в 1844. р. були ще слідуючі цензури: загальна, духовна, воєнна, загранична, театральна, газетна, учительська й жандармська, а над ними всіма “Верховний Негласний Комітет”.

Для улєкшення цензорам роботи, видавалось окремі розпорядження від “Міністерства Освіти” і Внутрішніх Справ”, щоб не вживати таких небезпечних слів як: конституція, депутат, вибори, народна воля і т. п., не вільно було згадувати про робітничу клясу, про неволю кріпаків, ані про те, як живуть люде в других краях. Зі страху перед революцією і селянським бунтом в Петербурзі спалено було десятки тисяч “Нового Завіта” й “Псалтир” в переводі на російську мову, мотивуючись тим, що “біблія” дана Богом для духовенства, а

не для мирян — цеб-то для невчених селян. Доходило до того, що хотіли навіть вичеркнути деякі слова з акафисту до матери божої за їх “революційність”.

Наслідком жорстокого поступовання дідичів з кріпаками-селянами, повстав цілий ряд бунтів по всій російській імперії. Много селян зрікались своїх хат, родин і взагалі всего, а з душею ішли в світ за очі. З них творилися цілі ватаги; вони вибирали собі атаманів, а з ними уряд для ведення безнастанної партизанської війни проти дідичів. Такі повстанчі армії не раз числили по кількадесять тисяч і були поважною загрозою пануючій класі.

Проти таких кріпацько-селянських повстанчих армій, треба було безнастанно посплати узброєне військо і козаків для усмирення бунтівників. Та помімо жорстоких усмирень, бунтарські повстання вибухали щораз частіше, навіть в кількох губерніях разом, і такі повстання прибирали щораз то більші міри.

Після справоздання “Міністерства внутрішніх Справ” від 1826. р. до 1854. р., тоб-то в протягу 28 літ, було аж 554 всіх бунтів. В однім лише 1851. р. посаджено в тюрми 31.556 бунтарів, яких прозвано розбійниками. Самий цар Микола 1-ший в 1842. р. на засіданню “Державної Ради” признав, що “кріпацьке право є очевидне зло, але знести його було-би гірше погубним”.

Коли в 1845. р. стався такий випадок, що оден з подільських дідичів (мабуть пожартував), що думає дати своїм кріпакам землю і волю, а се донеслось до царя, то зараз дідича повідомле-

но, що дідич не має права давати землю і волю своїм кріпакам, і на сім скінчилось. Коли-ж припадково оден Пензенський дідич Селіванов (мабуть зі страху) увільнив 250 кріпаків, то його покликано до відвічальности в “Трете Одделеніє” (там де був засуджений Шевченко), а там засудили Селіванова на заслання у Вятську губернію, щоб там вилічився з “божевілля” за його неблагородний вчинок.

Кріпацтво було одинокою підставою царського престола, пановання дідичів і церкви, яка також не повстидалась послугуватись кріпацтвом, бо в самих європейських губерніях російське духовенства мало 859.602 селянських кріпаків, про що свідчить російська державна статистика.

Нужда серед закріпощених селян, в тодішніх часах була дійшла до нечуваних розмірів, так, що селяне не бачили хліба, а мусіли житивись грибами, всякими корінцями та зелениною, хоч в стиртах і шпихлірах було досить хліба на продаж, випрдукованого самими голодними селянами. Голодні селяне марніли й гинули, як мухи, а уряд звалював всю біду на польських дідичів, а несвідомі селяне думали, що цар добрий, тільки дідичі не добрі, і як не стане польських панів на Україні то й панщизни не буде.

На підставі такого розуміння, кріпаки то тут, то там, повставали проти панів, а військо їх зараз усмирало.

Всякі селянські виступи, хоч були завзяті і часто прибирали масовий характер, — через брак пляномірности, організованности і доброго узброєння селян, — завсіди були розбиті добре узбро-

еними й дисциплінованими краєвими військами.

Жадної масової революційної організації, яка-б мала на цілі боротьбу за визволення кріпацькоог селянства на Україні, ані в цілій Росії, тоді зовсім не було. В тім часі заснувалося “Кирило-Методієвське Б-во” в Києві, що складалося з двох професорів: Костомарова й Куліша та шістьох університетських студентів.

Програма “Кир. Мет. Б-ва” не була революційною, як це многі патріоти люблять її тепер називати, а скорше національно-просвітно-науковою. Головним завданням Б-ва було: ширити братолюбні ідеї, а колись утворити “Славянський Союз”, себ-то федеративну державу. Ся програма була перенята від попередньої “кадетської організації” (декабристів) яка складалась з офіцерів. По арештованню членів “Кир. Метод. Б-ва” існування його більше не відновлялось. Се діялось, як раз тоді, коли в краях Західної і Середньої Європи відбувалась революція, а пануюча кляса тих країв успокоювала революційний елемент знесення панщини і иншими реформами, заслоняючись монархістичною конституцією. Панщина в Росії тоді доживала остатних днів, а пани дідичі відзначувалися ріжними жорстокостями, тортурами і всякими насильствами над закріпощеними працюючими людьми.

В такий то час появился Т. Шевченка на полю боротьби за визволення закріпощених селян.

ДІЯЛЬНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА НА УКРАЇНІ.

Доки Шевченко був кріпаком, зайнятий при службі, — не мав спроможги углибитися в дійсний стан життя бідного селянства на Україні. По викупленню його з кріпацького стану, ставши горожанином і переживаючи в столичнім місті в товаристві образованих людей, він щораз більше представляв собі образ вільного і закріпощеного чоловіка. Він представляв собі вигідне життя в місті: театри, концерти, розкішні мешкання і много інших вигод, а з другої сторони — міліони закріпощених бідних селян, котрі мусіли жити в голоді, нужді і всяких недостатках та зносити терпеливо панські нагайки.

В часі таких думок Шевченко кидав пензель, а брав до рук перо; забував про малярство, що давало йому добрий заробок, медалі і славу, а писав поезії, за що потім мусів терпіти цілі роки на заслання. Придивляючись Шевченкові приятелі в його талан до малярства, а бачучи в него рівночасно великий нахил до поезії, радили йому держатись малярства. Однак Шевченко не звертав на се жадної уваги, а писав дальше і що раз більше, а приятелям, які згодом почали з нього сміятись, у своїх “Гайдамаках” відповів:

Спасибі за раду!
Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.

Дивлячись, що працюючий люд стогнав в неволі й нужді, а свої панни часом ще гірше як чужі збиткувалися немилосердно над селянами, Шевченко рішучо виступав проти сего. Під той час, ані в Петербургу ані на Україні, не було нікого такого, хто би так сміло і щиро ставав в обороні кріпаків селян, як Шевченка.

Правда детального програмового погляду Т. Шевченко не мав. При тодішній так скупій ліберальній літературі міжнародного світогляду зовсім не можна було собі виробити. Т. Шевченко дальше своєю думкою не сягав, як про об'єднання славянських народів. Дідичів і духовенство, винував за роз'єднання і жорстоку ненависть між славянськими братами; страшно ненавидів єзуїтів.

Після сильної репресії зі сторони правительства і нечуваної нужди серед кріпаків-селян в него зродилась необмежена ненависть проти деспотичного царського уряду, безмірних насильств і всего того, що з ним зв'язане. Літом 1845. р. Шевченко оставив столицне місто, товариство образованих людей і всякі мійські вигоди та виїхав з Петербурга на Україну між поневолених кріпаків-селян. При помочи знайомих і приятелів в Києві Т. Шевченко зістав співробітником при "*Комісії для розбору древних актов*", а тим самим він був

членом “Археологічного Комітету”, що було причиною його вандрівки державним коштом по українських селах і містах.

В протягу півтора року його співробітництва в “Археологічному Комітеті” Шевченко здобув собі багато власного досвіду і переконання, що скріпило його енергію до геніяльного ділання, до писання його численних поетичних творів. Вільним часом від офіційної своєї буденної праці Шевченко писав свої бунтарські думки і приєднував кругом себе ентузіястів, що надавалися до активної праці в справі поширювання визвольних ідей.

Він будучи ще в Петербурзі чув усюди нарікання на царя і його правительство, а прибувши на Україну, вчув ще більше і більше між молодими і старими людьми. Він бачив кругом себе нужду і страшний гніт селян, спричинений панами дідичами й арендарями, а все те робилось в імени царя і його правительства. Не мігши сего знести, він писав свої думки в незвичайно грізнім тоні. Він добре пізнав головну причину нещастя кріпаків-селян, і знав також, що визволення закріпощеного працюючого люду могло dokonатись тільки загальним оружним повстанням, знищенням царської і дідичівської власти до тла та утворенням “Республіканської держави” *без хлопа і пана*. Під натиском якоїсь вищої сили чув себе Шевченко, не тільки артистом, але й заступником покривджених бідних селян-кріпаків.

Т. Шевченко був захоплений “республіканським-демократичним” устроєм “Запорожців” він критикував “Переяславську Угоду” ганьбив Б. Хмельницького і інших гетьманів, що збогачува-

лись краденим добром українського працюючого люду і братались з панами, ворогами кріпаків селян. Остро він виступав проти української інтелігенції і панів, що служили царви за більші і менші чипи і помагали царському правительству своїм дораджуванням, як би лекше дерти шкіру з бідних селян і робітників. З великим обуренням відносився Шевченко до царської столиці, а найбільше ненавидів царя Петра 1-го і Катерину 2-гу за зруйновання до останку істновання українських прав.

Предвиджував він, що недалесо той час, коли кріпаки-селяне загально повстануть, здобудуть волю і заживуть свободним життям. Сю думку він potwierдив своїм висловом, де говорить:

Церква домовина
Розвалиться, а з-під неї
Встане Україна.

Типічні патріоти толкують несвідомим, що “церковною домовиною” представляв собі Шевченко “Переяславську угоду” Хмельницького, але коли добре приглянемося його творам, то кождому буде ясно, що Шевченко назвав “церковною домовиною” такі всі ті церкви, що вже були тоді в кождім селі, а духовенство при помочи тих церков помагало дідичам гнобити кріпаків селян.

В поемі “Гайдамаки” Шевченко висказує свій погляд на минувшину. Цілий процес “кровавої гайдамацької” історії він зрисував, як безпереривну витревалу і завзяту боротьбу повсталих селян проти панів, дідичів, жидів-орендарів і єзуїтів. Зі

ширим почуттям і похвалою Шевченко толерував гайдамацьке повстання під проводом Залізняка й Гонти. Боротьбу “Гайдамаків” він рисує кровавими стрічками і доказує з якою великою посвятою селянство воювало в другій половині 18-го століття з польським військом, що аж царське правительство налякалось і підступом селянську силу розгромлено. А тим на ново утворено широко браму на Україну для вільного пановання польських і взагалі усіх дідичів, що онієля ще гірше гнобили українських селян-кріпаків.

На підставі власного досвіду і переконання він прийшов до заключення, *що нема справедливости на світі, за багатими й Бог, Україна стогне під тяжким ярмом, а Бог не чує людського плачу. Дідичі і цар зрабували Україну, бенкетуючи сміються з погордою з бідних поневолених селян*”. Найбільшою обидою для царської родини було те, що Шевченко між иншим в “Сні” написав:

Цар цвєнькає,
А диво царця,
Мов та чапля на болоті
Скаче, бадьоритья.

Дивлячись на тодішню боротьбу православія з католицизмом, Шевченко написав поему “Бретик” або “Іван Гус”, в якій отверто виступив проти православія й католицизму, знаючи добре, що як одно так і друге віроісповідання, є одинокою піддержкою пануючої класи, що помагає панам і деспотичній державі унокорювати несвідомий пра-

цюючий люд своєю перекрученою наукою і біблійними забобонами обманювати бідноту, для захоплення покірного й терпеливого зношування папського й державного ярма.

В “Бретірку” Шевченко критикує й висміває папський престол, вказує на повний Рим байстрят, до чого найбільше причинились найвищі мужі церкви. Кардиналів називав червоними богаями.

В поемі “*Великий Лвох*” Шевченко вказує на блуди пороблені українськими політичними діячами. А між ними ганьбить гетьмана Хмельницького за “Переяславську Угоду” з Москвою. Там він досить ясно і отверто говорить:

— Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам,
Та повіз у Київ
Та продав злодіям
Тої крам, що накрав.

Се свідчить, що Богдан в своїх крав, а чужим злодіям в Києві продавав селянське добро. Побіч гетьманів Шевченко вказує на запродавчу роботу дрібних українських політиків за се, що братаються з ворогами бідноти а при тім зраджують і обдурюють несвідомі маси, а в додатку чваняться своїми брудними ділами:

— Я в Парижі була,
Та три злоті з Радзивилом
Та з Потоцькими пропшла.

Дальше Шевченко ганьбить українських патріотів за таке поступовання:

Бенкетуєте в Парижі?
Поганці погані!
Що розлили з річку крови
Та в Сибір загнали....

Називаючи українських запродавчих патріотів першою вороною, в іншому місці говорить:

А з вольними козаками
Що я виробляла?!
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?

Т. Шевченко дивився на українських запродавців, як на умових калік, тому й пише:

Оден сліпий, другий кривий,
А третій горбатий
Йшли в Суботів про Богдана
Миринам співати.

Вже від давна запроданчі українські синьожовті патріоти чванилися славним козацтвом, а при тім запродували цареві й панам своїм і чужим всякий визвольний рух. Не забував Шевченко й за німецьких колоністів, військових старшин, що тоді вже по цілій Росії розрослись, як гриби по дощі, як рівнож не бракувало їх й на Україні, що були тягарем українських селян.

Під впливом російсько-турецької війни на Кавказі, що причинилась до більшого гнету й нужди та зміцнення реакції, він написав поему “Кавказ”, в якій звертає велику увагу на Сибір з засланнями і тюрми, яких тоді було без рахуби від Молдави аж до Фін. Не забув Шевченко в сій poemі й за духовенство, що все і всюди, підчас спокою, а ще більше в часі війни, грає головну ролю в користь пануючої класи, при чім в ролі лицемірних агентів торгують Богом і любовію ближнього в ціли задурманення бідноти. Він доказував, що *“вони люблять тільки на братови шкуру, а не душу. Вперед вбивають людей, а потім моляться за них”*.

З великим обуренням глядів Шевченко на підлість українських патріотичних політикерів за се, що вони одобрювали кріпацтво, не любили і не люблять рідного брата селянщина. З його живуть, його в дома і поза границею продають, а вдоволення шукають по великих містах. Се заставило Шевченка писати поему: *“І мертвим і живим і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні, моє дружнє посланіє”*, уґрунтовану на підставі біблійного цитату: *“Хто говорить, що любить Бога, а брата свого ненавидить, той бреше”*. Ся поема була зазивом, ось в роді маніфесту, в якій між иншим говоритья:

Оглухли не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують.

.....
.....

Людий запрягають
В тяжкі ярма, орють лихом,
Лихом засівають....
Схаменіться недолюдки,
Діти юродиві!

.....
Кричите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонялись,
І хилитесь, як і хилились,
І знову шкуру дерете
З братів незрячих гречкосіїв....

.....
Ох, як би так сталося, щоб ви не вертались
Щоб там і здихали, де ви поросли!

.....
І сонце не грілоб смердячого гною
На чистій, широкій, на вольній землі...

.....
Схаменіться! будьте люде,
Бо лихо вам буде:
Розкуються пезабаром
Заковані люде;
Настане суд!

Заговорить
І Дніпро, і гори,
І потече сто ріками
Кров у синє море...

.....
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І на віки прокленетесь
Своїми синами.

Умійтеся! Образ Божий
Багном не скверніте!
Не дуріте дітей ваших!...

.....
Бо певчене око
Загляне їм в саму душу
Глибоко, глибоко....
Дозпаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засудять, — і премудрих
Немудрі одурять.

.....
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші панци
Ясновельможнії гетьмани!

.....
А чванитесь, що ми Польщу
Колінь завалили!...
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила.

.....
Добролась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають;
Замість шва — праведною
Кров із ребер точуть...

Дідичі, котрі не знали нічого більше, як тільки використовувати селянську робочу силу, не могли чути горя і нужди селян, а коли під натиском частих селянських повстань заходили малі зміни, то хіба змінляли краску ярма, а нужда й недостат-

ки бути ті самі. Українські виродки, негідні недолюдки, думали що вони є лише на се, щоб вірно служити деспотизмови і дерти шкіру з бідних закріпоцнених селян. Він перестерігає їх, щоб вони опам'ятались і перестали дурити селянство, бо прийде час, що й невчені зрозуміють хто їх гнобить і розправляється зі своїми гнобителями після їх заслуги. Нарешті ганьбить їх і називає поганцями, рабами, Московським сміттям Варшавським болотом і смердячим гноєм, бо він бачив, що свої українські пани гірше нищать Україну, як чужі наїздяки. А нарешті закликає:

Учітеся брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь, —
Свого не цурайтесь!...

Т. Шевченко був сильним, здоровим й енергійним чоловіком. Він писав думки отверто і ясно, не укриваючись ні з чим, забував навіть про се, що жив в часі сильної репресії всякої вільної думки. В своїх творах він ганив поганих батьків і п'янував перекінчиків унуків, за те, що пішли на службу кровавому цареві, щоб помагати нищити визвольні змагання поневолених селян і закріпити на всіх територіях Росії пановання кривди і насильства.

Завдяки його знайомості, яку зробив собі, будучи учеником “Академії Мистецтва” в Петербурзі з приятелями, що з ним жили в дуже дружних відносинах, а рівночасно займали високі державні посади, йому в дечому пощастило. За їх

заходами вузко-зорі цензори без великих трудно-стей переписували тодішні Шевченкові твори, себ-то “Гайдамаки” й “Кобзар”, за що трохи пізніше, разом з арештуванням Шевченка, цензори також потратили легку службу за свою неосторожність.

Кали-б Т. Шевченко не мав був так дружних відносин з особами, які були на високих держав-них посадах, то певно його твори, звичайною доро-гою ніколи не пройшли-б царські цензури.

Робота Шевченка на Україні йшла з великим успіхом, але не довго, бо з весною 1847. р. Шев-ченка звільнено з “Археологічного Комітету”, а по кількох днях його арештовано на підставі за-киду його приналежності до проти-державного тайного заговору.

ЛІТЕРАТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА НА ЗАСЛАННЮ.

По місячнім дослідженню Шевченкового оскарження, шеф жандармерії граф Орлов признав, що ціле слідство вказує, що Шевченко не був звязаний з тайним заговором, але окремо собі писав бунтарські твори, проти царського правительства в цілі відірвання України від Росії, кпив собі з царської родини, в чім цар Микола бачив особисту обиду своєї жінки, що дало причину за такий виступ заслати Т. Шевченка в Оренбурзький Корпус і віддати його під найостріший надзір з заборобою писати й рисувати. Цензорів, що перепустили його твори осунено зі служби, уважаючи їх кримінальними переступниками.

При кінці мая 1847 р. Шевченка доставлено в Оренбург, а звідти перевезено в Орську кріпость, і там він скоро знайшов собі приятелів у польських політичних засланцях. Завдяки близькій і дружній знайомості Шевченка з польським засланцем Фігером, учителем дітей команданта Орської Кріпости Ісаєва, Шевченкови дозволено жити в приватній квартирі, де його життя не було таке зле; більшу часть свого вільного часу переводив Шевченко при читанню книжок, але це було так недовго, бо по кількох місяцях Ісаєв помер, а новий командант корпусу повернув Шевченка в касарню, де був бруд, повно паних жовні-

рів, тяжкий воздух і безнастанний крик, що його дуже денервувало і мучило. Командант кріпости ненавидів Шевченка за його непокірну вдачу, за ставляючи його з другим відбувати щоденну військову службу.

Військова служба і строгий надзир не могли здержати Шевченка, його завязтости. Часто вільним часом в літі він ходив над беріг Ори і там по кілька годин думав про бідне закріпщене селянство на Україні, про їхні кривди і насильства загодяні несправедливими панськими порядками. Там, на самоті, записував свої думки, з якими таївся, не тільки від команди, але навіть від своїх знайомих. Відбуваючи кару за свої попередні виступи, він вже трохи боявся і був осторожнішим зі своїм писанням та висловом, але тишив себе думкою, що *“всього лиха не таке страшне, як його малюють.”*

З часом приятелі його прислали йому фарби, олівців і паперу, що його дуже втішило і піднесло на душі. Крадьком він писав і малював, що було його одинокою розкошею. Таким способом він написав велику скількість поезій.

В Орську Шевченко написав поему: “Княжна”, “Чернець”, “Москалева Криниця”, “Варнак” і много інших поезій літературної вартости.

Роздумуючи над визволенням бідних поневолених селян на Україні, в поемі “Княжна” Шевченко пише:

Веселі з далека палати —
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не знайшли...

.....

Гуляє князь, гуляють гості;
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі...
І стогне він, стогне по всій Україні,
Кара Господева; тисячами гинуть,
Голодні люди. А стирти гниють,
А пани їй полову жидам продають,
Та голоду раді, та бога благають,
Щоб ще хоть годочок хліба не вроджав, —
Тоді би в Парижі, і иншому краї
Наш брат хуторянин себе показав!...

Шевченко не міг мовчати і спокійно дивитись на таку велику несправедливість, заподіяну бідності вибагливими дідичами, що п'яні, в достатках гуляли, а селянство, що все витворювало своїми руками, гинуло з голоду в той самий час, коли стирти зі збіжем гнили, придбані голодуючими селянами. А судовики п'яні, панські вірні слуги, дивились на все й чванились, що вони патріоти й брати бідних селян; виконували християнський обов'язок, дерли останню шкіру з селян і збезцували селянських дочок.

В "Сні" Шевченко заявляє свою горячу любов до української бідності:

..... Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога
За неї душу погублю!

Застановляючись над минулими козацькими повстаннями і їхньою боротьбою, знаючи добре, що козаки воювали не тільки за економічні і національні справи, але й за релігійні догмати, Шевченко пише:

І наші козачі
Дурні голови за правду,
За віру Христову,
Ушivalись і чужої
І своєї крові...
А получшали? Ба, де то!
Ще гіршими стали!
Без ножа і авто-да-фе
Людей закували
Тай мордують...
Ой-ой, пани
Пани христіяни!

В поезії “Царі” Шевченко з ненависти до царського режиму пише:

Хотілося-б зігнать оскому
На коронованих главах,
На тих помазанниках божих.

Шевченко стремів до того, щоби як найскорше розбудити ненависть до несправедливого ладу і знищити його. Тому й твердив, що “*де нема святої волі там нема добра ніколи*”.

Без огляду на лихі обставини в Орській кріпості, в протягу одного року поетична творчість Т. Шевченка була незвичайно велика.

Від 1845—1848. р. це був час, коли Шевченко висунувся до найвищого степення поетичного розвитку, маючи тоді найбільшу охоту до поетичної творчості. Коли весною 1848. р. його приділено до “Військово-Наукової Експедиції Аральського моря” то, використовуючи нагоду співробітництва в експедиції, він також використовував вільний час на писання поезій. Там він написав: “Царі”, “Титарівна”, “Марша”, “Чума”, “Сотник” і н.

Коли в осени 1849 р. Шевченко повернув з експедиції разом зі своїми товаришами Залеским і Турном до Оренбурга, то там завдяки Бодакова, життя його значно поліпшилось. Він жив у приватній квартирі; не ребив військової служби, ходив в цивільній одежі і був в товаристві образованих людей; малював, писав й тим способом заробляв гроші на свої потреби, доки не зроблено доносу, що він пише й малює, не дивлячись на строгу царську заборону.

На донос особистого ненависника замкнено Шевченка в кріпость, переведено трує, забрано його всі листи, поезії, цивільну одіж й прибори до рисовання, а нарешті в 1850. р. в осени перевезено його в Ново-Петрівську кріпость, що знаходилась в дуже дикій місцевості, де крім степу й пустині та нездорового воздуха нічого не було. Таким способом, зовсім Шевченка відтято від світа і там прийшлося йому переживати через цілих сім літ при тяжкій роботі.

За весь час в Ново-Петрівській кріпости Шевченко не написав ані одного вірша. Командант кріпости хоч не був лхкий чоловік, але помочи

поетови не міг, бо прикази були дуже ostrі. Шевченко там мусів переживати дуже гіркі дні при тяжкій роботі. Нудьга страшно підривала його сили, так, що він часом попадав в сумнів за видержання своєї кари.

По двох роках, з приходом нового команданта Ускова, йому трохи полекшало, але й тоді знайшовся донощик, однак з доносу нероблено вжитку. Життєві обставини Шевченка здавались неперезитими. Найгірше його мучило те, що не міг нічого читати ні писати, ні малювати. Проклята неволя робила його мало що не бежевільним. Нудьга його розстроювала до крайности, що заставило його в листах до своїх знайомих в Петербурзі просити, щоб вони йому постарались о позволення рисувати, а навіть сам писав один лист до "Третого Одделенія" в цій справі, але заходи його знайомих, як і лист, були безуспішними.

Хоч в 1855. р. проголошена амнеція з нагоди вступлення на трон нового царя Александра II-го, то ця амнеція Шевченка обминула, бо сама царниця зчеркнула його з амнеційної лісти. З такої причини Шевченко мучився ще більше як два роки на заслання аж по тяжких трудах і заходах графині А. І. Толстої, літом 1857. р., Шевченка увільнено з Ново-Петрівської Кріности.

ЗАГАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ Т. ШЕВЧЕНКА ПО ЙОГО АМНЕСТІЇ.

По перемученню десять літ на заслання його увільнено і він, опускаючи “Ново-Петрівську кріпость, зараз вибрався в дорогу до Петербурга, але прибувши до Нижнього Новгорода стрінувся з новою несподіванкою: місцева поліція дістала приказ арештувати його і відставити в Уральск.

На щасття Ниже-Новгородським урядничим верхам трохи подобіли серця і вони віднесли до Шевченка по приятельськи. Поліцмайстер, полковник Лапа, з губ. Муравйовим післали в Оренбург лікарське свідоцтво, що Шевченко дуже слабий і в таку дорогу його не можливо послати.

Через кілька місяців Шевченко мусів перебувати в Нижнім-Новгороді, бо до Петербурга їхати йому було не дозволено царським урядом. Відпочиваючи в Нижнім-Новгороді, перечитав досить літератури, бував в Ниже-Новгородськїм Клюбї, театрі, малював і тим заробляв на свої потреби. Жив досить вигідно між ниже-новгородською інтелігенцією, а при тім за посередництвом А. І. Толстої робив заходи о дозвіл жити в Петербурзі, о що вона йому постаралась.

Відносно становища Т. Шевченка, яке він заняв перебуваючи в Нижнім-Новгороді, тодішні і теперішні українські патріоти виробили собі ріж-

ні погляди. Проф. Б. Лепкий в 17-тім розділі 1-го тому “Повного видання творів Т. Шевченка” пише про Шевченка слідуюче: “Він був патріот, народолюбивець, філянтроп і віруючий християнин” ... А в другім місці того самого розділу пише: “Очистившись (цеб-то на заслання) став сушим християнином. До того й нас заохочує в поемі “Неофіти”.

Про це, що Шевченко на заслання не впадав на душі, а кріпився революційними думками, свідчать його поезії, писані на заслання. В поезії п. з. “Н. Н.” він дуже виразно говорить: “Караюсь мучуся, але не каюсь!”. В поезії “Лічу в неволі дні і ночі” також говорить ясно:

Нехай, як буде, так і буде:
Чи то плести, чи то брести!
Хоч доведеться розп'ятись,
А я таки мережать буду
Тихенько білії листи.

Поема “Неофіти” — хоч на зверхній погляд виглядає на твір з першої доби християнства, однак там нема нічого такого, що свідчило-би про те, що Шевченко був віруючим християнином, як це представляє проф. Б. Лепкий. Шевченко в “Неофітах” от як висловлює свою думку “побожно”:

Кати!
Собаки без очей, скажені, —
Ви і не бачите! Земні
Бете поклони, за хрести
Ховаєтесь од сатани,

І просите з-тиха
Супестатам христіянам
То чуми, то лиха,
То всякого безголова —
А все по закону....
А бодай вас!

Та цур-же вам,
Новим фараонам
І кесарям людоддам!

В другім місці тих “побожних” “Неофітів”
кличе він до несвідомих селян:

Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклонітесь! Все брехня:
Попи й царі!.....

Гостинність мійських новгородських аристократів укр. походження не вдовольняла духово Т. Шевченка, бо він був перенятий ідеями революційних змагань. Неволя і заслання Шевченка ще більше заставили любити бідних і нещасних людей цілої держави, бо він на своїм власнім досвіді переконався, що соціальна неволя тяжча від неволі національної, і це заставило його до останку бути непримиримим ворогом несправедливого ладу. Він бачив панування одної людини над другою, що викликало в нім ненависть до деспотичної держави, яка була всьому виною. Тому не здержуючись, говорить він отверто й ясно:

Бодай кати їх попинали,
Отих царів, катів людських!

Т. Шевченко бачив необхідність знищення панів, царів і всіх, що живляться кров'ю працюючого люду.

В марці, 1858. р. “Міністерство Внутрішніх Справ” дало йому дозвіл жити в Петербурзі під політичним доглядом. Весною 1858. р., прибувши в Петербург, Шевченко зараз взявся до продовження своєї праці. Деякі думали, що Шевченко налише децю в похвалу новому цареві за увільнення, але Шевченкови таке й голови не бралось, бо він не вірив цареві, ані його урядові, і був непримиримим революціонером й тому він виглядав найстрашнішим в очах царизму.

По повороті Шевченка з заслання почалась доба деяких змін. Маленькі полекші, зроблені новим царем Александром 2-гим, видавались дуже великими ласками в очах тодішніх вузкозорих політиків. Всі літературні сили в Росії уважали це великим прогресом, всі тодішні письменники і провідники політичних стороництв, клонили свої голови перед таким “поступом”. Оден кільки Шевченко виявив себе досить обережним і не вірив в доброту правительства. Не помогли навіть листовні Кулішеві уговорювання, котрий в своїх листах до Шевченка твердив, що: *“Цар, дай Бог йому здоровля й довгого пановання, не забороняє нашої мови, тай не годиться випоминати доброму синові, про діла його батька; він у нас (укр. патріотів) тепер перший чоловік”*. Шевченко не дивився на такі безглузді орієнтації короткозорих патріотів, а робив своє діло після диктування його досвіду, розсудности і переконання.

Шевченко не вдоволеній петербурьським життям, спробував літом, в 1859 р., виїхати на Україну, ніби для поліпшення здоров'я і рисовання краєвидів, а в дійсності мав на цілі там жити на стало.

Приїзд Шевченка на Україну був дуже страшний дідичам, і їхнім бажанням було: не дати йому можності перебувати на Україні. Вони зараз зробили донос до властей, і Шевченка арештовано, закидуючи йому богохульство і бунтовання селян. Подержано його в арешті кілька днів, а відти перевезено до Черкас, та нарешті посаджено в Київську кріпость.

Арештовання спричинилось до того, що він не міг багато зробити в напрямі своїх змагань. Заледви, що написав кілька віршів, а вже опинився в арешті. І тільки завдяки ген. Губернаторови І. Василевичу, який відносився неприхильно до польських панів-дідичів, Шевченка увільнено.

Щоби на дальше уникнути подібного случаю, І. Василевич радив Шевченкови виїхати в Петербург, що він і зробив.

В осени, 1859 р. Шевченко знова вернув до Петербурга і занявся літературною та малярською працею, з надією, що з часом знова удасться вернути на Україну та там жити. Але довго працювати вже йому не судилось, бо передвчасно заскочила його недуга, а з нею смерть.

В Петербурзі Шевченко ще написав ряд поезій. Декстрі з них були навіть різко висловлені проти панів, духовенства і царя. Шевченко хотів бачити тільки працюючих людей, тому він писав:

Умруть

Ще не зачатій царяга —
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.

Він вірив, що нове життя може настати лише тоді, коли не буде царя, пануючих і поневолених. Вже пару місяців перед смертю, проходячи вечером понад Невною, він кріпився от якими думками:

.....Як-би

Не похилялися раби,
То не стояло-б над Невною
Отсих осквернених палат.
Була-б сестра і був-би брат,
А то... нема тепер нічого:
Ні бога навіть, ні пів-бога.....

Є такі патріоти-христіяни, котрі люблять говорити, що Шевченко молився, але не кажуть як. Тому не зашкодить хоч трохи звернути увагу на його молитву:

“Молитва 2-га”

Царів, кровавих шинкарів,
У пута кутії окуї,
В склепу глибокім замуруй!
Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою ти силу низношли!

Т. Шевченко, бувши безмежним ворогом панського ладу, вірив сильно, що виростуть борці, які розторошуть кроваве царство, проженуть царя, а разом з ним — не тільки всіх чужих панів, але й “своїх рідних” панків, яких він називав кропивою та будяками. А тоді аж доперва може свobodно зажити “сестра й брат”. Він, як свідомий бунтар, пише:

Будяки

Та кропива, а більш пічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купою на купі
Смердячий гній, — і все те, все
Потроху вітер рознесе...

Шевченко бачив, що царі при помочи законів поневолювали працюючий люд, і тому так ненавидів їх та їхніх законів. Він вірив, що мусить прийти час знищення кріпацтва, а на вільній землі запанує працююча кляса.

Крім поетичної праці в українській мові, Шевченко написав пару поем і повістей в російській мові. Його твори писані російською мовою, були також образом українського життя, що вказували на безправство панів-дідичів, для котрих тоді не існувало жадних границь в знуцанню над бідними людьми. Пани забирали все від бідних селян, навіть їх дочок і синів, не чекаючи їхньої згоди. Не даром Шевченко в своїй повісті пише: “*Колишні благородні властители кріпацьких душ, тільки гареми заводили з власних дівчат, а тепер женитися почали*”.

При кінці 1869. р. в Петербурзі Шевченко зладив і напечатав “Буквар” для українських народних шкіл, який з початком 1861. р. появилася на Україні. Це була його послідна заслуга для українства.

Вся Шевченкова праця виражає селянську нужду, плач над недолею бідних сиріт, покривджених покриток, жалі до безправства й насильства пануючих дідичів над бідним працюючим людом.

ЧОМУ УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ПІДДЕР- ЖУВАЛА Т. ШЕВЧЕНКА.

Підчас перебування в “Петербурзькій Академії Мистецтва” Шевченко познайомився з визначними людьми, між тим із деякими Українцями. Україна, як сказано, під той час була російською провінцією, позбавлена не тільки всяких автономних прав, але й навіть національного розвитку. І взявши на увагу те, що Росія під той час була мілітарно сильною, навіть не можливо було думати, про скоре відновлення незалежної української держави. Вільне українське козацтво було знищене до тла. У всіх краєвих, губерніяльних, окружних, повітових й судових урядах урядували тільки ті, що признавали царат. Українські князі, бояри і дідичі громадно переходили на сторону “неділности”, за що їх наділювано ріжними привілеями і урядовими посадами. По словах Шевченка в Петербургу аж шуміло від української аристократії, яка громадно прибувала там заявляти свою вірність царю і просити за посадами. Зі всеї української аристократії і інтелігенції, осталося лише пару одиниць “патріотів” на Україні, що з ріжних причин були переняті духом українського “сепаратизму” і національної окремішности. З такими то людьми знайомився Шевченко.

Це був початок так званого “*національного відродження України*”, що повстало під впливом Сковороди, започатковане І. Котляревським, першим ініціатором українського письменства, який був ліберальних поглядів. Це був початок нової доби українського літературного і духового розвитку. По розумінню І. Франка “*відродження українського народу не почалося від тоді, від коли почали писати або говорити по українськи, але від тоді, від коли український селянин, або робітник почув себе чоловіком*”.

До тєї-ж пори по розумінню патріотів — “*Національне відродження України*” заключалось в головній засаді, не в цілі економічного визволення працюючого люду і знесення кріпацтва, а в тім, *щоби українську справу бачити в українській літературі, в урядах і посадах для визначніших українців.*

Група українських патріотів під той час, була дуже нечисленною. Найвизначнішими були: Костомарів, Куліш, Квітка, Гребінка, Кухаренко, Маркович з жінкою, Гулак і Артемовський. З тих-же найлучших і “*щирих українських патріотів*” *Квітка, Гулак і Артемовський, стояли на тій ідейній основі, що панщина це стан зовсім оправданий, при якому можливе щасливе життя селянина, коли він має доброго пана.*

Помимо того, що тодішня українська патріотична інтелігенція уважала Шевченка душею українського руху і своїм провідником, піддержувала його твори і його революційний напрям, то все таки тенденція речників українського патріотичного руху, була наскрізь ліберально дрібно-

міщанською. З другої сторони життєві обставини не дали спромоги Шевченкови углибитись в ідеологію цих передових патріотів, і тому він не чув потреби зривати з ними.

Прибуття Шевченка до Київа члени Кирило-Методієвського Брацтва прийняли з великим одушевленням. Відношення Шевченка до “Кир. Мет. Б-ва” було рівно-ж прихильне.

“Кобзар” розісланий по Україні зробив великий вплив між українським свідоміщим елементом, навіть вищі українські круги (се-то укр. буржуазія) віднеслись до “Кобзаря” прихильно, хоч добре його значіння не розуміли. Започаткована Шевченком праця йшла скорим ходом вперед, але не довго, бо скоро Шевченко за свою роботу опинився в Оренбурьськiм корпусі, а легкодушні патріоти зразу трохи притихли, а пізніше продовжали роботу по своєму.

Коли в 1853. р. Росія почала заборчу війну з Туреччиною, під маскою за зневаження церкви, а в дійсности за здобуття Царгороду, почали рости податки, хабарства, крадіжи, знущання й насильства до безконечности, а в цілiм краю панувала нужда, голод, страшні хвороби і селянські бунти, то вже це було ознакою, що реакція не видержить, що кріпацтво доживає останніх днів і реформи є конечні, коли царський престол зі своїм правительством хоче вдержатись дальше при державній власти і оминути революцію.

Державний апарат тодішньої Росії опертий на насильстві був в повнім безладдi управляючого дворянства, що гнітило не тільки закріпощене селянство, але ставало щораз тяжчим й нестер-

чимим для дрібної буржуазії й середньої класи.

Рамки дворянського державного апарату з питань абсолютизмом вже були завужкі для розвитку і свободного ділання для дрібно-буржуазної класи, яка тоді почала виходити з мало-чисельних російських університетів.

Дрібно-буржуазна інтелігенція в тодішнім часі щораз більше хилилась до поступовців і займала ліберальне становище: землі і кріпаків в них не було, з яких можна-б добре жити, а дворянство з царським престолом вимагало забагато покори, таї до високих чинів, що поплачувались добре хабарами, дрібно-буржуазну інтелігенцію зовсім не допускали, без огляду на їх здібности. Такі причини заставили дрібно-буржуазну інтелігенцію глядіти за реформами, а одну реалю піддержку вони бачили в закріпощенім селянстві.

Інтелігенція дрібно-буржуазної класи познайомившись з державним порядком других держав стреміла до зміни державного правління в Росії. Вона, обсервуючи заострення боротьби закріпощених селян проти панів дідичів і ослаблення зпараліжованого державного апарату, говорила, щораз голосніше про конституцію, різні реформи і взагалі про зміну державного правління.

Царське правительство вже само предвиджувало скорий вибух “загальної селянської революції”, а щоби запобігти завчасно лихим наслідкам, правительство призначило спеціальну комісію до вироблення відповідного пляну “селянської реформи” для знесення панщини.

Про такі кроки правительства тоді вже й між українськими вищими та нижчими кругами рознеслась широка поговорка про визволення селян кріпаків. А коли Шевченко вертав з заслання то в Нижнім-Новгороді його витали не тільки урядники й середна інтелігенція, але й аристократія від губернського маршалка. Приймали Шевченка, як артиста і поета визвольних змагань. Коли вернув Шевченко з заслання до Петербурга, то круг його знайомих і прихильників значно збільшався. По Шевченковім повороті, між його приятелями бачимо і графа А. Толстого, поета й драматурга генерала Хрулева, славного математика М. В. Остроградського, поета Мея, що перекладав деякі вірші Шевченка, адмірала Голямішева, реторика Йордана і багато других визначних осіб.

Помимо приятельства і заперуки таких визначних людей, деяких реформ і припинення реакції Шевченко через цілий час по своїм повороті з заслання був все таки під поліційним доглядом. Хоч “селянська реформа” вже була на укінченню, то не дочекався її, бо помер пару місяців перед державним проголошенням знесення панщини в Росії.

ІДЕЇ Т. ШЕВЧЕНКА, А ПАТРІОТИЗМ.

Вже від дитячих літ Т. Шевченко рвався до вільности, а в парі з тим зароджувалися в нього думки великої ваги, які пізніше висунули його геніяльність до крайної революційности.

Вже в дячковій школі він не терпів довго, а як лише навчився початкової грамоти, так зараз покинув зверхність дячка і пішов далі шукати щасття. Коли-ж знайшов собі в другій місцевості учителя не ліпшого від першого, то також покинув його, бо не хотів коритися в неволі. Коли дали його на службу до місцевого пана, а там він не знаходив духового вдоволення, то втік зі служби. На службі в графа він також кермувався своїми власними взглядами, не сповняв з гори наданих йому обовязків, а крадьки рисував і рвався до науки так довго, доки не дістався до малярської школи в Петербурзі, де вже увільнився з кріпацтва і став свободним чоловіком.

Увільнившись Шевченко тішився волею, але з жалем дивився на бідне селянство, що стогнало в царській і панській неволі. В цілій російській державі жадної організації селянської або робітничої тоді не було, яка мала би за ціль розбити царизм, знищити панів і тим способом визволити селян з кріпацької неволі. По цілій Росії до-

сить часто повставали селянські неплянові, слабо з'організовані і лихо узброєні бунти проти панів-дідичів. Але, на жаль, всякі селянські вибухи були розгромлювані царськими військами і затоплювані в селянській крові. Упокорювано селян нагайками й оловом, а в додатку накладано на них ще більші тягарі.

Про головну причину запропащення українських селян Шевченко довідався почасти з історичних доказів, з переказів старих гайдамаків, доповнюючи своїм власним досвідом і переконанням, маючи нагоду багато дечого бачити підчас перебування на Україні по різних містах і селах.

Шевченко бачив визволення України в загальнім оружнім повстанню селян кріпаків, які мали перетворитись в вільних козаків до боротьби з царизмом і тими, що його піддержують. По розбиттю царизму і знищенню дідичів, Шевченко уявляв собі утворення *вільної селянсько-козацької республіки*. На цій підставі українські патріоти називають Шевченка українським націоналістом. Та фактом є, що Шевченко в національнім питанню з нашічними українськими патріотами зовсім не годиться, про що свідчать висказані ним думки в його поетичних творах.

Правда, Шевченко не міг ясно висловити своєї думки про утворення української селянської республіки на основі революційної теорії наукового комунізму, бо про міжнародну революційну програму він не мав спроби дізнатися, хоч духом до головних її засад був дуже близький.

А не мав він спромоги дізнатись тому, що опинився скорше на заслання, чим було проголошено “Комуністичний Маніфест” К. Маркса і Ф. Енгельса, до робітників і селян цілого світа. Не треба також забувати, що програма наукового комунізму перше поширилася і знайшла своїх прихильників в Західних і Середніх державах Європи, а до Росії ця наука дійшла пізніше.

На десятох роках, коли Шевченко вернув з заслання, а довідався про комуністичну ідею, — не омивув її мовчанкою ані теж не виступив проти неї, але в своїй повісти, яку написав в лютім 1858. р., п. з. “Прогулька з приємністю та й не без моралі”, між иншим Шевченко пише: *“Ідея комунізму, не сама тільки пуста ідея, не голос вопіючого в пустині, а що вона цілком здатна до справдішого прозаїчного життя. Слава та шана борцям за нову цивілізацію”*.

Цим висловом документує Шевченко своє признание наукового комунізму, віддаючи честь і славу новій ідеї, як одинокій ідеї визвольного змагання.

Типічні патріоти прямують до української державности, на чолі з королем або гетьманом й панськими порядками, на взір других монархістичних або республіканських держав, де би українські пани рядили і рабували бідного селянина та робітника з останньої шкіри.

Шевченко хотів селянсько-козацької республіки “без хлопа і пана”, — щось подібного до теперішніх радянських республік, — тільки

що ясно в своїх поезіях не міг висказатись, бо про тип Радянських Республік, які вирости на тлі соціальної революції, Шевченко не знав.

Про бажання державности “без хлопа і пана” й без продажних гетьманів він ясно висловлюється в кількох місцях своїх поезій, де між иншим говорить, *що селянин буде тоді свободний, коли на Україні з панів і сліду не стане*”.

Шевченко хвалить козаків, але не всіх, а тільки тих, котрі з посв'ятою боролися за освободження закріпощеного селянства, а не за гетьманські булави та хабарі. Шевченко кілька разово ганьбить поступки гетьманів і їхніх приклонників — типічних патріотів. Хмельницького злодієм називає і лає послідніми словами:

“Як би ти, Богдане, п'яний”...
І препрославлений, козачий
Розумний батьку!... і в смердячій
Жидівській хаті-б похмеливсь.
Або-б в калюжі утопивсь,
В багні свинячим....

Або ось в своїм посланію “І живим і мертвим і ненародженим”, він різко п'ятнує патріотичних запроданців, які на ніщо не зважають, лише вгаляють за вигодами і гірше чужих гноблять свого меншого брата.

Т. Шевченко писанням поетичних творів вів визвольно-революційну пропаганду між українським народом, і тим способом приєднав кругом се-

бе значну скількість прихильників, а між ними й таких впливових людей, які стояли на визначних державних становищах, котрі до него відносились дуже прихильно і тим дали можливість поширенню його кличів.

Кращі сили студентства щораз більше переймалися кличами Шевченка і взагалі визвольним змаганням, яке почало поширюватись між масами української бідноти.

Шевченко кликав до праці всіх ідейних Українців, які могли-б причинитись своєю працею до прискіпшення визволення працюючого люду з царського і панського ярма. Типічних патріотів дволичників він уважав ворогами бідного селянства на рівні з дідичами і чорноризним духовенством. Він добре переконався, що українські пани, замасковані патріотизмом, змагають до “незалежної української держави”, але вони зовсім нічого не думають про визволення бідних селян з кріпацького ярма, а ходить їм тільки о те, щоб замість Поляків і Росіян — українські пани володіли українським багатством, покориштуючись клясовими привілеями.

Українські пани дідичі, так само як польські і російські, тримали українських селян в кріпацтві і збиткувались над ними часом ще гірше, як чужі. Тому він і пише, що *“гірше ляхів, свої діти Україну розпинають”*. Щоби себе відрізнити від замаскованих укр. патріотів він говорить: *“В селах веселих і люди були-б веселі, як-би й сліду панського не стало на Україні”*.

Т. Шевченко без перестанку через ціле своє життя, не хитаючись, ішов по одній революційній лінії, працюючи в користь і прискішення визволення бідноти.

Він був завзятим ворогом деспотичного царизму, ненажерних дідвчів, лицемірних чорноризників і замаскованих запроданчих патріотів. Тим заслужив собі Шевченко на признання і пошану у бідних робітників і селян.

ВІДНОШЕННЯ Т. ШЕВЧЕНКА ДО ХРИСТІЯНСТВА.

За часів Т. Шевченка в російській державі домінувало православ'є. Всі інші релігійні секти, які існували серед російської імперії, були мало помітні серед руського й українського населення. Разом з приходом й пануванням польських дідичів, почали взуїти сіяти своє зерно католицькому в цілі закріплення латинської єрархії.

Шевченком вже з малку християнська догма не могла завладіти. Хоч він учився початкової грамоти при церкві в дячка і трохи був на службі в місцевого попа, то все-ж церква для його була чимсь чужим і зовсім неінтересовною річєю.

До церкви Шевченко не вчав, бо не бачив найменшої потреби слухати попівських байок, виголошуваних з казальниць для страшення неспівідомих працюючих мас. Духовного вдволення він шукав у вищій знанню і освітанню. І, ставши вільним горожанином Шевченко здобув собі те вище знання, а тоді про релігійність у нього не було й мови.

Шевченка добре розумів, що головним чинником придержування селян в рабстві, кріпацтві й покорі — є церква. Йому було ясно, що духовенство, це є каста фарисеїв і обманців, що продава-

ли невинну кров поневолених кріпаків селян і робітників за вигоди і розкішне життя. Це заставило остро і грізно виступити проти кровавого царя, неситих дідичів і чорноризих попів.

Шевченкова ідея далеко розходиться з християнською покорою і її догмами. Церква накликає працюючі маси до покори, послуху й пожертвування в користь пануючих, а Шевченко кликав працюючу клясу до повстання і бунту та був за цілковитим знищенням царів, панів і духовенства, щоб і сліду з них не стало, а тоді доперва настане любов ближнього — *“буде сестра і брат”*.

Патріоти і католики представляють Шевченка перед несвідомим елементом, що він був українським щирим патріотом, побожним і щиро-віруючим християнином, а навіть пророком. Але таке твердження є свідомо лож, що має на цілі торгувати Шевченковим іменем і обманювати мало-свідомих робітників.

Т. Шевченко у своїх творах ганьбить в найостріший спосіб всю духовну братію разом з її “Соборами”. В поемі “Єретик” кардиналів називає “червоними бугаями”, а в “Неофітах” називає їх скаженими собаками. Релігійних догматів він не признавав, а говорив і писав те, що думав. Одним догматом для нього була рівноправність і освободження працюючої кляси зпід пановання царизму, дідичів і релігійної темноти.

Т. Шевченко погорджував релігійними забобами, які задурманюють несвідомий працюючий

люд, і це заставило його написати поезію проти-церковного змісту п. з. “Світе ясний, світе тихий”, в котрій між иншим говорить:

Просвітися!... Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
“Явленими” піч топити,
Кропилами будем, брате,
Нову хату вимітати.

В поемі “Кавказ” Шевченко ганьбить духовенство от якими словами:

Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу,
Тай лупите по закону....

Або звернути увагу на Шевченкову думку в отсих рядках:

А ти, Всевидющее око!
Чи ти дивилося з висока,
Як сотнями в кайданах гнали
В Сибір невольників святих,
Як мордували, розпинали
І вішали? А ти не знало?
І ти дивилося на них
І не осліпло? Око, око!
Не дуже бачиш ти глибоко!
Ти спиш в киоті,....

Наведені вислови Шевченка свідчать про те, що він не був побожним християнином, як деякі силкуються доказувати, а навпаки: він був вільнодумним революціонером. Так як головною ціллю Шевченка було: якнайскорше визволення поневоленого люду з кріпацького ярма, — він боровся з тим всім, що стояло на перешкоді визвольному рухові.

Т. ШЕВЧЕНКО — РЕВОЛЮЦІОНЕР І БОРЕЦЬ БІДНОТИ.

Т. Шевченко не тільки був добрим артистом, що вмів з нічного наддніпрянського краєвиду вибрати його дійсні, високо етичні прикмети, але і вмів добре углибитись в селянське життя. Він найкраще змалював в своїх творах думки й почуття українського працюючого люду.

Він змалював символічну картину закріпощеної України і кривди бідного населення витворені царським урядом, своїми і чужими панами; бачучи велике страждання, кров і слези нещасного люду.

Сум, жаль і біль, невисказане чуття в його душі до дрібного селянства було безперервною ниткою його поетичної творчости. Нема поета, який би майже без підмоги так скоро висунувся на верхівя, на яких появився Шевченко в своїм “Кобзарі”.

Т. Шевченко до своєї праці послуговувався дуже скромною літературою. З російської літератури він читав найбільше Пушкіна й Жуковського; з польської — Міцкевича й Залеского; з української не було що читати, бо це був час, що українська література, тільки тоді почала проявлятися. Шевченко досить намутився через несистематичне

мишколення, що часто утрудняло вислови його думок. Хоч загальне освічення його було убоге в порівнянню до других письменників, то з другої сторони в нега була незвичайна здібність, що зробила його генієм поетичного діла.

Перебуваючи в Петербурзі Шевченко слухав просвітних курсів на різні теми, які були досить поверховними. Так він набув відомости Старинної Історії, пізнав життя старинних Греків і Римлян, углиблювався в Біблію і знайомився з німецькою та англійською літературсю; в перекладах читав твори Шекспіра і Гете, Шіллера і Карнера, Вольтера і Скота.

Шевченко, як поет і революціонер висунувся зі своєю поетичною творчістю дуже високо. Він увидів безконечні кривди, насильство й обманство і стремів до якнайскоршого знищення несправедливости. Він був певний того, що хто вміє боротись, того мусить бути правда, тому то він накликає вільних борців *“Борітеся, Поборете!”*

Він остає дійсно вірним заступником бідних селян, кріпаків і їх визвольного змагання. Був перенятий наскрізь українською мовою і піснею. Був тим поетом, що зумів уявити собою все те, що було і є дороге бідним селянам, чим вони жнуть, про що мріють і до чого стремлять.

Т. Шевченко зачисляється до найбільших поетів. В Поляків трохи подібним йому був Міцкевич, а в Росіян — Пушкін, з тою різницею, що Пушкін малював все з верху, а Шевченко з долини. Більшу часть поезій Пушкіна присвятив не бід-

ноті, а верховним колам інтелігенції. А Шевченко ніколи не виходив з рамок бідного закріпщеного українського населення.

В теперішній час, підчас завзятої класової боротьби, всіми українськими сторонництвами Шевченко прийнятий якнайбільший український поет, серед різних українських національних партій, але не всі однаково відносяться до його ідей. З поетичними творами Шевченка діється тепер те, що діялось в історії з науками революційних мислителів і провідників поневолених мас. Пануюча класа за життя Т. Шевченка страшно переслідувала його за бунтарські твори, але по смерті в очах пануючих і всяких запродавчих дволичників й замаскованих українських патріотів Шевченко став не таким страшним й шкідливим, як за життя.

Для потішення і обдурювання несвідомих селян та робітників нині найбільші вороги Шевченкових ідей почитують його великим українським поетом, устроюють в його честь концерти, називають його іменем народні інституції й товариства, а рівночасно з тим перекручують розуміння революційного змісту його творів.

На перше місце патріоти витягають і прославляють те, що є прийняте буржуазією. Знаючи, що Шевченко заслужив на велику пошану між широкими масами, типічні патріоти стараються всякими способами представити його в фальшивім світлі несвідомим масам, використовуючи їх до своїх особистих або партійних цілей.

Всі політичні фракції під проводом патріотичного елемента є дуже ворожо настроєні проти селянсько-робітничих революційних змагань, тому вони уживають всяких средств, щоб закрити перед масами революційні думки Т. Шевченка і примінити його до своїх контр-революційних цілей.

Не зважаючи на всі лихоліття і життєві перешкоди, Шевченко заняв зовсім самостійне місце в українськiм письменстві, зумів піднятися до найвищої висоти поетичної творчості, а також, як маляр, займав видне місце в малярстві.

Твори Шевченка після того часу є писані досить в революційнім дусі. Він перший проявив свої думки в досить різкім і грізнім тоні підчас найтяжчого селянського гнету і найбільше деспотичної царської репресії, за що заслано його в Оренбурський Корпус перед самим вибухом революції в державах Західної і Центральної Європи.

Типічні патріоти і духовенство не можуть не знати, що Т. Шевченко в своїх творах до заслання і по заслання накликав бідних селян до боротьби з царизмом і панською владою.

Патріоти і духовенство є тим елементом, що на словах вдають приятелів бідних, а на ділі слугують вірними льокаями капіталу і буржуазії.

Патріотам і попам все треба брехати, бо инакше вони не могли-б покористуватись покорою селян і робітників. Всі брехливі перекручування Шевченкових ідей перед очима несвідомих селян-

сько-робітничих мас для того потрібні патріотам і духовеству, щобн бідноту відговорити від насильної революції, чоґо пануючі дуже бояться.

Многим може бути навіть цікаво, чо́му типічні патріоти і духовенство представляють Шевченка не таким, як він в дійсности був? Відповідь дуже звичайна і проста: перше тому, що верхи української буржуазії, — цеб-то дідичі, купці, адвокати, вищі урядники, духовенство, це є елемент, з якоґо складається сконцентрований українсько-буржуазний апарат, який хоче завсіґди панувати над бідними робітниками і селянами, дерти з них остатну шкіру і пити їх кров.

Друге тому, що Шевченко сильно вірив, що ані царизм ані замасковані патріоти з духовенством не визволять закріпощеної бідноти, а тільки працюючі селяне сами себе мусять визволити своїми власними силами, тому він кликав *“Борітеся, поборете!”*

Замасковані патріоти облесними фразами беруть з творів Шевченка те, що приємне буржуазії і взагалі для патріотичного елемента, а замовчують і перекручують те, що є революційне бунтівниче — проти буржуазії і грозить знищенням її.

Та мимо всяких патріотичних перекручувань ніхто фактично не заперечить, що Шевченко не був першим Прометеем українського працюючого люду. Він пізнав потребу бідноти і головну причину їх поневолення, упевняючись, що тільки революційною боротьбою бідноти може освободитись.

Шевченкові методи боротьби були духом близькі до новітньої методи міжнародного революційного пролетаріату.

З любови до бідного закріпощеного селянства він віддав все, що в його було. Праця для визволення бідноти, знищення кровавого деспотичного царизму і всіх тих, що піддержували несправедливість і насильство, — було в него найбільшою задачею.

Постанову свою Шевченко видержав. За ціле своє життя не написав ані одної стрічки прихильної цареві, аристократії або иншим подібним особам, що відносились ворожо до визвольного змагання бідного селянства. Всю свою працю він спрямував виключно в користь поневолених селян. Тому Т. Шевченко між бідним селянством і робітництвом заслугує собі на гідність і шану не лише поета, але і видержаного, неустрашимого борця-революціонера, заступника бідноти за селянсько-революційну власть “без хлопа і пана”.

